

รูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์ จังหวัดเลย*

The Forest Conservation Model According to Buddhist Ethics of Loei Provincial Sangha

บุญวัฒน์ บุญทะวงค์, สุวิน ทองปั้น และจรัส สีกา

Boonyawat Boontawong, Suwin Thongpan and Jaras Leeka

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkornrajavidyalalai University, Khon Kaen Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail: boontawongboonyawat@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์ป่าไม้ และการอนุรักษ์ป่าไม้ของวัดในจังหวัดเลย 2) ศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ในการอนุรักษ์ป่าไม้ 3) สร้างรูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 38 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

1. สถานการณ์ป่าไม้ของวัดในจังหวัดเลยเริ่มหายไปด้วยสาเหตุ 5 ประการ คือ 1) การเพิ่มขึ้นประชากร 2) การขยายเมือง 3) การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ 4) การสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ 5) ความต้องการพื้นที่เพื่อการเกษตร และปศุสัตว์ จึงจำเป็นต้องมีการอนุรักษ์ป่าไม้ให้คือสภาพเดิมด้วยการปลูกป่า การดูแลป่า และบำรุงรักษาป่า

2. หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักความประพฤติที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อมนุษย์ และสภาพแวดล้อม และหลักพุทธจริยศาสตร์ที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ได้แก่ หลักสัมมปปทาน 4 และหลักสัพปาเย 4

3. รูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลยได้มีการนำหลักพุทธจริยศาสตร์ 2 หลัก คือ สัมมปปทาน 4 และหลักสัพปาเย 4 มาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเป็นรูปแบบใน

*ได้รับบทความ: 17 กรกฎาคม 2566; แก้ไขบทความ: 17 ธันวาคม 2566; ตอปรับตีพิมพ์: 17 ธันวาคม 2566

Received: July 17, 2023; Revised: December 17, 2023; Accepted: December 17, 2023



การอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย 3 รูปแบบ คือ การปลูกป่า การดูแลป่า และบำรุงรักษาป่า ที่นำไปสู่ความมั่นคง และยั่งยืน

คำสำคัญ: รูปแบบ; การอนุรักษ์; ป่าไม้; พุทธจริยศาสตร์

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the forest situation and forest conservation of temples in Loei Province; 2) to study Buddhist ethics in forest conservation; 3) to create a model of forest conservation according to Buddhist ethics of Loei Provincial Sangha. This study was carried out by means of qualitative research through studying information from the Tipitaka, academic papers, and related research. There were 38 key informants. The obtained data were interpreted by descriptive analysis based on an inductive method.

The research results were as follows:

1. The situation of forests and forest conservation of temples in Loei Province: forests in Loei Province began to disappear due to five main reasons: (1) population increase, (2) urban expansion, (3) use of modern technology, (4) construction of various buildings and (5) the need for areas for agriculture and livestock. Therefore, it is necessary to plant forests and take care of and maintain forests.

2. Buddhist ethics in forest conservation: Buddhist ethics is the principle of behavior that humans should treat human beings and the environment. The principles of Buddhist ethics used in forest conservation to achieve fertility are the Four Sammappadhāna and Four Sappāya.

3. The model of forest conservation according to Buddhist ethics of the Sangha of Loei Province: there was a model that applied two Buddhist ethics principles: the Four Sammappadhāna and Four Sappāya to create three models of forest conservation of the Loei Provincial Sangha: afforestation, forest care, and forest maintenance leading to stability and sustainability.

Keywords: model; conservation; forest; Buddhist ethics



1. บทนำ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนับเป็นปัญหาและจุดอ่อนของการรักษาสถานการณ์การผลิตรวมทั้งการบริการและการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน ปัจจุบันมนุษย์ได้นำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้อย่างไม่ระมัดระวังขาดความรอบคอบจึงเป็นเหตุให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลง ทรัพยากรดินมีความเสื่อม ความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคาม การจัดการทรัพยากรน้ำยังไม่สามารถจัดการได้อย่างเป็นระบบ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มสูงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและชุมชนเมือง (คณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560, หน้า 11-12) โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้เป็นสิ่งที่มีความค่าและประโยชน์แก่สรรพชีวิตทั้งมนุษย์และสัตว์ทั้งทางตรงและทางอ้อม (ธนชาติ มั่งกิตะ, 2551) ป่าไม้ช่วยรักษาสมดุลทางธรรมชาติ รักษาสภาพอากาศ แม่น้ำลำธาร ให้ความชุ่มชื้นแก่แผ่นดิน เกื้อกูลแก่ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ทั้งแม่น้ำ ภูเขา รวมทั้งระบบนิเวศต่างๆ นอกจากนั้นป่ายังเป็นแหล่งรวมพืชพันธุ์ต่างๆ รวมทั้งสัตว์ป่านานาชนิด (พระครูพิพิธจารุธรรม, 2557) ป่าไม้เป็นแหล่งสมุนไพรที่สำคัญ เป็นที่อาศัยของสัตว์ชนิดต่างๆ ป่าไม้จึงเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่โอบอุ้มชีวิตของมนุษย์และสัตว์ ในอดีตประเทศไทยมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ สามารถจุนเจือให้คนไทยได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้ตลอดเวลา แต่ปัจจุบันสังคมไทยและสังคมโลกมีความเจริญก้าวหน้าและจำนวนประชากรมีเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้ป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากความ

ต้องการของมนุษย์ที่มีอย่างไม่สิ้นสุด (จักรพรรณวงศ์พรวิณ, 2561) จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความสำคัญและปลูกจิตสำนึกให้มนุษย์เห็นคุณค่าของป่าไม้ในการช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้ให้เป็นมรดกทางธรรมชาติแก่คนรุ่นต่อไป

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับทุกชีวิต ทั้งมนุษย์ ทั้งสัตว์ และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ป่าไม้เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ต่างๆ เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นสถาปัตยกรรมธรรมชาติที่มีความวิจิตรประหนึ่งมนุษย์สร้าง นอกจากนั้นป่าไม้ยังเป็นแหล่งรวมสรรพคุณเภสัชที่มีคุณค่าต่อการรักษาโรคต่างๆ มากมาย หลากหลายชนิด ที่ได้มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ที่นั่นย่อมมีสัตว์ป่านานาชนิดเข้าไปอาศัยและขับถ่ายมูลให้ต้นไม้พันธุ์ต่างๆ เกิดขึ้น สรรพสิ่งจึงพึ่งพิงพึ่งพาอาศัยกันอย่างเป็นระบบ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันตามหลักปฏิจจสมุปบาทของพุทธปรัชญาที่ว่า “เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ก็เกิด เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” (ส.นิ. (ไทย) 16/41/86) สอดคล้องกับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ารัชกาลที่ 6 ว่า “เสียพิเพราะป่า ปก ปารกเพราะเสียยัง ดินเย็นเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี” (องค์การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2564) ในอดีตป่าไม้ในประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะประชาชนเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเห็นว่าสรรพสิ่งเป็นปัจจัยของกันและกัน ประกอบกับสังคมไทยในอดีตมีการแข่งขันน้อย และมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติและมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์ที่เป็นเจ้าป่าเจ้าเขา จึงเป็นเหตุให้ประชาชนมีหิริ



โอดตปปรกรรม ไม่กล้าที่จะไปตัดไม้ทำลายป่า เพราะละอายชั่วและเกรงกลัวต่อบาปกรรมและดวงวิญญาณเจ้าป่าเจ้าเขาจะโกรธและลงโทษเอา จึงเป็นเหตุให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ (เบญจศักดิ์ เจริญมหาวิทยาลัย, 2561, หน้า 2203- 2216)

พุทธศาสนามีความผูกพันกับป่าไม้และให้ความสำคัญกับ “ป่าไม้” เพราะป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าต่อทุกชีวิต ป่าก่อให้เกิดน้ำปกคลุมดิน เป็นเครื่องฟอกอากาศของโลก เป็นที่อาศัยของสัตว์ต่างๆ และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของมนุษย์ พุทธศาสนากับป่าเป็นสิ่งคู่กันพระพุทธเจ้าทรงผูกพันกับป่ามาตลอดพระชนม์ชีพ พระองค์ประสูติในป่า ตรัสรู้ในป่า แสดงธรรมครั้งแรกในป่า และเสด็จปรินิพพานในป่า นอกจากนั้นป่ายังเป็นสถานที่ที่ก่อให้เกิดความสงบวิเวก เหมาะสมต่อการบำเพ็ญจิตภาวนา ดังที่ปรากฏในสังยุตตนิกายสฬายตนวรรค พระสูตรต้นปิฎกว่า (ส.ส. (ไทย) 18/376/452) “ดูกรภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเพ่งอย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลังเลย นี่เป็นอนุศาสนิของเราเพื่อเธอทั้งหลาย” จากข้อความในพระสูตรนี้พบว่าการเจริญจิตภาวนาที่บรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็วก็เพราะมีสถานที่ เป็นสปปายะที่เอื้อต่อการปฏิบัติ

สำหรับในสังคมไทยนั้น วัดกับป่าไม้เป็นสิ่งคู่กัน พระสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันอาศัยป่าไม้เป็นที่บำเพ็ญสมณธรรม แต่ว่าในระยะเวลาตั้งแต่ประเทศไทยมีการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นแผนพัฒนา

ประเทศฉบับแรกของไทย จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน ทำให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง แต่การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเพื่อให้เศรษฐกิจมีความเจริญเติบโตเพียงด้านเดียว ทำให้เกิดปัญหาสังคมอีกมากมายตามมา ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ทำให้ระบบนิเวศเกิดความเสียหาย โดยเฉพาะป่าไม้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก ผืนป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ได้ถูกทำลายไปด้วยน้ำมือของมนุษย์เพื่อสนองความต้องการที่ไม่มีสิ้นสุด ป่าที่ยังคงมีเหลืออยู่บ้างเป็นเพียงป่าไม้ในวัด ซึ่งพระสงฆ์และชาวบ้านที่เห็นความสำคัญของป่าได้ร่วมกันอนุรักษ์เอาไว้ ด้วยทรงเห็นว่าป่าไม้มีความสำคัญดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงทรงมีแนวทางในการอนุรักษ์ป่าด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ห้ามมิให้พระสงฆ์ตัดต้นไม้ ซึ่งปรากฏในกฎคาวรรคสิกขาบทที่ 1 แห่งวินัยปิฎกว่า (วิมहा. (ไทย) 2/90/278) “เป็นปาจิตติย เพราะพรากรกฏคาม” และทรงห้ามมิให้ภิกษุใช้น้ำที่มีตัวสัตว์ รดหญ้าและดิน ดังที่ปรากฏในกฎคาวรรคสิกขาบทที่ 10 แห่งพระวินัยปิฎกว่า “อนึ่ง ภิกษุใดรู้ว่าน้ำมีตัวสัตว์ รดเองก็ดี ใช้ให้คนอื่นรดก็ดี ซึ่งหย้าก็ดี ดินก็ดี เป็นปาจิตติย” (วิมहा. (ไทย) 2/85/274) วิถีชีวิตของนักบวชในพระพุทธศาสนา จึงมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้น้ำลำคลอง และสัตว์ป่า โดยสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นปัจจัยของกันและกันตามหลักปฏิจจสมุปบาท ดังนั้น วัดจึงเป็นสถานที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ “ป่าไม้”



อย่างสำคัญ วัดแต่ละแห่งจึงเป็น “รมณีสถาน” คือเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่ศึกษาปฏิบัติธรรมและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน

จังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่อยู่เหนือสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีคำขวัญประจำจังหวัดว่า (สำนักงานจังหวัดเลย, 2564) “เมืองแห่งทะเลภูเขา สุดหนาวในสยาม ดอกไม้งามสามฤดู ถิ่นที่อยู่อริยสงฆ์ มั่นคงความสะอาด” เป็นจังหวัดที่มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น ภาษาพูด และประเพณีการเล่นผีตาโชน เป็นต้น จึงเป็นจังหวัดที่คนอยากไปท่องเที่ยวมากที่สุดจังหวัดหนึ่ง นอกจากนั้นจังหวัดเลยยังได้ชื่อว่าเป็น “ดินแดนอริยสงฆ์” เพราะเป็นสถานที่ที่พระสงฆ์ได้มาอาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมจนเป็น “อริยสงฆ์” ที่มีชื่อเสียงหลายรูป เช่น พระครูญาณทัสสี (คำดีปภาโส) หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ หลวงปู่ชอบ ฐานสโม เป็นต้น อันเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในอดีต วัดในจังหวัดเลยหลายแห่งมีคำว่า “ป่า” นำหน้าและลงท้ายเช่น วัดป่าห้วยปลาตุก วัดศรีอภัยวัน วัดศรีวิชัยวนาราม เป็นต้น จากข้อมูลพบว่าเมื่อปีพ.ศ. 2516 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้น 138,566.875 ไร่ หรือร้อยละ 43.21 ของพื้นที่ป่าทั้งหมด แต่ปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าเพียง 102,488,302.19 ไร่ หรือร้อยละ 31.68 เท่านั้น (สำนักงานจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2561) สำหรับในภาคอีสาน 20 จังหวัดนั้นมีพื้นที่ทั้งหมดจำนวน 104,823,709,22 ไร่ แต่มีพื้นที่ป่าไม้เพียง

15,751,998,42 ไร่ หรือร้อยละ 15.03 เท่านั้น ส่วนพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดเลยเหลือเพียง 2,113,593,41 ไร่ จากพื้นที่ของจังหวัด 6,562,289,91 ไร่ หรือร้อยละ 32.21 ของพื้นที่ป่าไม้ภาคอีสาน (สำนักงานจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2561 หน้า 7) ป่าไม้ที่มีจำนวนลดลงมีสาเหตุอันเนื่องมาจากการบุกรุกจำนวน 1,726 ครั้ง การทำไม้ 1,749 ครั้ง การล่าสัตว์ป่า 23 ครั้ง และการหาของป่า จำนวน 27,288 ครั้ง นอกจากนั้น จากไฟไหม้ป่าจำนวน 1,555 ครั้ง (สำนักงานป้องกันรักษาป่าและควบคุมไฟป่า, 2564) ปัจจุบันป่ายังคงพอมีเหลืออยู่บ้างก็เป็นเพียงป่าไม้ในวัด ซึ่งวัดในจังหวัดเลยจึงเป็นแหล่งอนุรักษ์ป่าไม้ที่สำคัญเช่น วัดถ้ำผาปู่ อำเภอเมือง วัดป่าห้วยปลาตุก อำเภอนาด้วง และวัดถ้ำแสงธรรมพรหมาวาส อำเภอปากชม เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยเห็นว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์และสัตว์ มนุษย์ได้ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคจากป่าไม้ นอกจากนั้น ป่าไม้ยังให้ประโยชน์โดยอ้อม เช่น เป็นแหล่งพอกอากาศ เป็นแหล่งท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้แก่ประชาชน และป้องกันพังทลายของดิน เป็นต้น นอกจากนั้น ป่าไม้ยังเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่านานาชนิดอีกด้วย แต่ปัจจุบันกลับปรากฏว่า ป่าไม้ถูกทำลายทั้งจากภัยธรรมชาติและจากน้ำมือของมนุษย์จำนวนมาก จากป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันแทบไม่เหลือป่าไม้ให้เห็น มนุษย์ควรดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลต่อทรัพยากรธรรมชาติ มองทรัพยากรธรรมชาติด้วยความเป็นมิตร ไม่ใช่เป็นผู้พิชิตธรรมชาติ ดังที่เกิดขึ้นในโลกที่ยุค



วิทยาศาสตร์เฟื่องฟู ควรอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน และกันตามหลักพุทธปรัชญาที่กล่าวว่า สรรพสิ่ง เป็นปัจจัยของกันและกัน และเห็นว่า วัดเป็นแหล่ง อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญของประเทศไทย เพราะวัดแต่ละวัดล้วนมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ไม้ทั้งที่รักษาของเดิมและปลูกเพิ่มเติมใหม่ จึงทำให้ วัดต่างๆ ยังมีพอมิป่าไม้คงเหลืออยู่บ้าง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญและมีความจำเป็นที่จะ ศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธ จริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย เพื่อใช้เป็น แนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ของวัดต่างๆ ที่สนใจ เพื่อทำให้ “ป่าไม้” คงอยู่คู่กับวัดและสังคมไทย สืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ป่าไม้และการ อนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์ในจังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ในการ อนุรักษ์ป่าไม้
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูลจาก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม (Focus group) การสัมภาษณ์ เชิงลึก (In-depth Interview)

กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

- 1) กลุ่มพระสงฆ์เจ้าคณะตำบลเจ้าคณะอำเภอ จำนวน 5 รูป 2) กลุ่มพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการ

อนุรักษ์ป่าไม้ในจังหวัดเลย จำนวน 4 รูป 3) กลุ่ม นักวิชาการด้านปรัชญา-ศาสนาในจังหวัดเลย จำนวน 5 รูป/คน 4) กลุ่มนักวิชาการและนัก อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดเลย จำนวน 4 คน 5) กลุ่มพระสงฆ์ คณะกรรมการวัดและประชาชนที่ เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของวัดตัวอย่าง จำนวน 20 รูป/คน รวม 38 รูป/คน

การสร้างเครื่อง และการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ เชิงลึก (In-Depth Interviews) และแบบสังเกต แบบมีส่วนร่วม อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวม ข้อมูลได้แก่ กล้องถ่ายรูป สมุดจดบันทึก เครื่อง บันทึกเสียง และกล้องถ่ายวิดีโอ ในการสร้างแบบ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสร้างแบบสังเกตแบบมี ส่วนร่วมมีขั้นตอนในการการสร้างเครื่อง และการ หาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่ เกี่ยวข้องตามชื่อวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดใน การวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธ จริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย เพื่อนำมาใช้ เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 2) ข้อมูล ที่ได้มาจากขั้นตอนที่ 1 มาเป็นประเด็นคำถามแบบ สัมภาษณ์ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อ พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ 3) ปรับปรุงแบบ สัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา 4) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่านพิจารณาความเหมาะสมและความ ถูกต้องตามเนื้อหา ภาษา และความสอดคล้องเกี่ยว กับประเด็นคำถาม 5) ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์



ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้วนำไปเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบก่อนนำไปเก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้ 1) นำหนังสือจากศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีผู้พระสงฆ์ นักวิชาการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นต้น เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในการสัมภาษณ์เชิงลึก 2) สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยการพบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคยแจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล 3) กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ที่แน่นอนเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัว และเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง 4) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนากับกลุ่มเป้าหมาย

การตรวจตรวสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม มาตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการสามเส้า โดยการนำเอาข้อมูลที่ตรงกันมาทำการแปลความ การตีความ และนำเสนอข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

4. สรุปผลการวิจัย

จากการทำวิจัยเรื่อง รูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การ

วิจัย สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. สถานการณ์ป่าไม้ และการอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์ในจังหวัดเลย

1.1 สถานการณ์ป่าไม้ในจังหวัดเลยสรุปได้ว่า จากการลงพื้นที่การวิจัยและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้องทำให้พบประเด็นสำคัญที่ทำให้สถานการณ์ป่าไม้ในจังหวัดเลยได้สูญหายไปเป็นจำนวนมากซึ่งสรุปสาเหตุที่ทำให้ป่าไม้หายไปด้วยสาเหตุหลัก 5 ประการ ดังนี้

1) ด้านการเพิ่มขึ้นของประชากร พบว่า ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรในปัจจุบันมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี และในการเพิ่มขึ้นประชากรในแต่ละปีนั้นจะต้องเกี่ยวโยงและสัมพันธ์ไปถึงการใช้ทรัพยากรในธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด และขาดแคลนให้หมดไปเพื่อสนองต่อการดำรงชีวิต จนเป็นสาเหตุสำคัญของบุกรุกป่าและการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติเช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ 2) ด้านการขยายเมือง พบว่า การขยายตัวของเมืองและชุมชนนั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติต่างๆ เพราะการขยายเมือง จะนำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อมรวมถึงการบุกรุกป่าไม้ และป่าชุมชนเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย และโรงงานอุตสาหกรรม 3) ด้านการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ พบว่า การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นค่านิยมของคนไทย เพราะจะช่วยให้ทำงานได้เร็วขึ้น และทำให้การใช้เวลาในการทำงานน้อยลงโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม และชุมชนเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่นำมาใช้ และมีบทบาทอย่างต่อเนื่องการผลิตด้านการเกษตร เช่น การใช้เครื่องจักรในการตัดโค่นต้นไม้หรือปรับปรุงพื้นที่เพื่อทำการ



เกษตรหรือทำถนนเพื่อการคมนาคมเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว 4) ด้านการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ พบว่า ในการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น การสร้างถนน การขยายถนนเพื่อการคมนาคมที่สะดวก และรวดเร็ว ประหยัดเวลาในการเดินทาง และขนส่ง การสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดต่างๆ และเขื่อน ถือเป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมโดยตรง และ 5) ด้านความต้องการพื้นที่เพื่อการเกษตร และปศุสัตว์ พบว่า เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อความต้องการที่ทำกินของประชากรด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความต้องการพื้นที่เพื่อทำกิน และมีการบุกรุกป่าไม้ ดังที่พบเห็นในปัจจุบัน

1.2 การอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์ ในจังหวัดเลย ผู้วิจัยได้นำวัดต้นแบบ 4 วัด ประกอบด้วย 1) วัดถ้ำผาปู่ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย 2) วัดป่าห้วยปลาตุก ตำบลนาดอกคำ อำเภอเมือง จังหวัดเลย 3) วัดถ้ำแสงธรรมพรหมวาส ตำบลชมเจริญ อำเภอปากชม จังหวัดเลย 4) วัดลาดปู่ทรงธรรม ตำบลท่าลี่ อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย มาเป็นแนวทางเพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบในการรักษาป่าไม้ซึ่งพบว่า วิธีการรักษาป่าไม้ของทั้ง 4 วัด ได้ดำเนินการด้วยการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนที่ได้ประโยชน์จากป่าไม้ด้วยรูปแบบของการมีส่วนร่วมของวัด บ้าน และราชการ ที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ด้วยวิธีการรักษาป่าไม้ดั้งเดิมให้คงสภาพความสมบูรณ์ด้วยวิธีการบำรุงรักษา และการปลูกไม้เพิ่มเติมเพื่อเป็นการทดแทนต้นไม้บางส่วนที่ตายไปตามอายุขัยหรือถูกไฟป่าเผาไหม้ เมื่อมีการรักษาป่าให้มีความสมบูรณ์ และมีการปลูกเสริม ป่าไม้ก็จะให้ประโยชน์คืนแก่คนในชุมชน เช่น เป็นป่าต้นน้ำให้

ความชุ่มชื้นแก่มนุษย์ และสัตว์สร้างความสมดุลให้เกิดตามวัฏจักรของห่วงโซ่อาหารต่อไป นอกจากนี้ ป่าไม้ยังเป็นครัวของชุมชนที่ได้พึ่งพิงอาศัยป่าไม้ในการหาอาหารเช่น เห็ด หน่อไม้ พืช ผัก ผลไม้ต่างๆ ที่คนในชุมชนได้ประโยชน์ และสร้างรายได้ และป่าไม้ยังเป็นศูนย์การเรียนรู้ระบบนิเวศ และยาสมุนไพร เป็นต้น ดังนั้น วิธีการรักษาป่าไม้ของวัดทั้ง 4 วัด ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นวัดต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าไม้ทำให้พบว่า มีวิธีการอนุรักษ์ป่าไม้ที่มีความคล้ายคลึงกัน และสิ่งสำคัญเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบการมีส่วนร่วมตามแนวคิด “บวร” คือ บ้าน วัด ราชการ จึงทำให้ป่าไม้ทั้ง 4 วัด มีความเป็นป่าไม้ที่คงความอุดมสมบูรณ์

ซึ่งนำไปสู่การสร้างรูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย 3 รูปแบบ ดังนี้ (1) รูปแบบการปลูกป่า พบว่า มีการกำหนดพื้นที่ป่าไม้ที่จะปลูกด้วยการสำรวจพื้นที่ป่าไม่ว่าที่ใดป่าไม้ถูกทำลายด้วยไฟป่า หรือการถูกลักลอบตัด เมื่อกำหนดพื้นที่แล้วจึงกำหนดวันที่จะปลูก การปลูกต้นไม้อาจทำเป็นกิจกรรมในวันสำคัญของชาติ และพระพุทธศาสนา และต้องเป็นช่วงฤดูฝน ด้วยวิธีแบ่งหน้าที่ให้กับทุกฝ่ายได้รับผิดชอบร่วมกัน หลังจากการปลูกป่าไม้แล้วต้องมีการติดตาม และสำรวจเชิงพื้นที่ เพื่อรู้ถึงสภาพทรัพยากรป่าไม้ในปัจจุบัน (2) รูปแบบการดูแลรักษาป่า พบว่า หลังจากมีการปลูกป่าทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายไปด้วยสาเหตุที่เกิดจากภัยทางธรรมชาติมีไฟป่า เป็นต้น ถ้าป่าไม้ที่ใดมีสภาพที่เป็นป่าสมบูรณ์ยังคงสภาพดีต้องร่วมกันดูแลให้เป็นป่าไม้ที่มีความ



สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นด้วยการร่วมกันปลูกต้นไม้ที่มีค่าแซมระหว่างในที่ว่างเพื่อเป็นการคุมพื้นดินให้มีความชุ่มชื้นแล้วจะต้องมีการติดตาม และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง มีการจัดบุคลากรเพื่อลาดตระเวนสอดส่องดูแลป่าไม้ที่ปลูกไปแล้วว่ายังมีสภาพดีอยู่หรือไม่จะได้มีการปลูกเสริมทดแทนต้นไม้ที่ตายไป และการออกลาดตระเวนยังเป็นการป้องปรามการเข้ามาลักลอบการตัดไม้ได้ด้วย และ (3) รูปแบบการบำรุงรักษาป่า พบว่า วิธีการการบำรุงรักษาป่าไม้อาจทำได้หลายวิธี เช่น การปลูกต้นไม้ในที่ว่างเพื่อเป็นการบำรุงรักษาพื้นดินของป่าในบริเวณนั้นให้มีความชุ่มชื้นช่วยป้องกันธรรมชาติไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง และเป็นการรักษาระบบนิเวศที่มีความสมดุลต่อไป และยังพบว่า การบำรุงรักษาป่าไม้จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ทุกคนในชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกที่ตีร่วมกันในฐานะที่เป็นเจ้าของป่าไม้ด้วยกันทุกคนที่นำไปสู่กระบวนการบำรุงรักษาป่าไม้ที่ทำให้เกิด 1) การคุ้มครองป่าไม้ 2) การควบคุมการตัดต้นไม้ 3) การปลูกป่าเสริม และการป้องกันไฟป่า และแมลงทำลายต้นไม้ และการดูแลรักษาต้นไม้และการรักษาธรรมชาติจะต้องมีการศึกษาถึงวิธีการพัฒนาการของดูแลป่าไม้สมัยใหม่ที่นำเอาเทคโนโลยีสมัยเข้าช่วยในการดูแล และบำรุงรักษา เพราะป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยของพืช สัตว์นานาชนิดและเป็นที่พักผ่อนของคนในชุมชน

2. หลักพุทธจริยศาสตร์ในการอนุรักษ์ป่าไม้ พบว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ควรนำมาเป็นรูปแบบเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างเหมาะสม และเป็นไปเพื่อความเจริญอย่างยั่งยืนของป่าไม้ใน

อนาคตที่จะเป็นมรดกทางธรรมชาติแก่ลูกหลานต่อไป ผู้วิจัยได้พิจารณาวิธีการการดูแลป่าของทั้ง 4 วัด จึงสรุปว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ควรนำมาเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ มี 2 หลัก คือ หลักสัมมัตตญาณ 4 และหลักสปปายะ 4 ทั้ง 2 หลักนี้จะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนกัน และนำไปสู่การอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืน มีดังนี้ 1) สัมมัตตญาณ 4 มโนธรรมที่เป็นตัวปฏิบัติการ คือ ความเพียร ประกอบด้วยสังวรปธาน ได้แก่ เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นไม่ให้เกิดขึ้น ปหานปธาน ได้แก่ เพียรละ หรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วภวนาปธาน ได้แก่ เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และอนุรักษนาปธาน ได้แก่ เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นการนำเอาสัมมัตตญาณ 4 มาเป็นหลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยความเพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในจิตใจด้วยการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการลักลอบการตัดไม้ ความเพียรพยายามที่จะละบาปอกุศลซึ่งมีอยู่แล้วภายในจิตใจของมนุษย์ผู้ที่ไม่ได้ฝึกฝนตนด้วยการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการลักลอบการตัดไม้ ความเพียรพยายามที่จะกระทำให้กุศลเกิดด้วยการปลูกฝังความพอใจในการสร้างกุศลให้เกิดขึ้นและความเพียรในการรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป ด้วยการปลูกฝังความพอใจให้กุศลที่มีอยู่ภายในจิตมความละเอียดต่อบาปด้วยการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการลักลอบการตัดไม้ และ 2) สปปายะ 4 พบว่า โดยหลักธรรมชาติทั่วไปถือว่า สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของบุคคลในแง่ของความ



เสื่อม ความเจริญ ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ดีจะทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้า และในการปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน ถ้าสิ่งแวดล้อมดี สิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นจะเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม เรียกว่า สปปายะ ประกอบด้วย 1) อาวาสสปปายะ ที่อยู่เป็นที่สบาย คือทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณียสถานรื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งวัดไม่ไกล ไม่ไกลจากชุมชนเกินไปมีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นส่วน ยิงในภาวะโลกร้อน ด้วยแล้ว หากวัดได้มีการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา ร่มรื่น ดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะกับภาวะโลกอันแสนที่จะร้อนเหลือหลาย 2) อาหารสปปายะ อาหารเป็นที่สบาย เมื่อมีที่อยู่สบายต้องคำนึงถึงการกินอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศาภิบาล ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดสวัสดิการด้านอาหาร จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการ รวมเรื่องต่างๆ เช่น การบิณฑบาต เป็นต้น 3) บุคคลสปปายะ บุคคลเป็นที่สบาย คำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญ และความเสื่อมของศาสนา คนวัดแบ่งออกเป็น พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาหรือแม่ชี และเด็กวัด 4) ธรรมสปปายะ ธรรมเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือสถานที่ประพาสธรรม สิ่งที่จะก่อให้เกิดธรรมสปปายะ คือ บริเวณวัดร่มรื่น มีระเบียบ มีโครงการต้นไม้พูดได้ มีสุภาภิตสอนใจ ปรีชาธรรม คติธรรม เป็นต้น

หลักพุทธจริยศาสตร์ที่สำคัญที่สามารถนำมาเป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยั่งยืนต่อไปใน

อนาคตได้แก่ หลักสัมมปปธาน 4 และหลักสปปายะ 4 ดังได้นำเสนอมาแล้วนั้นสามารถนำมาประยุกต์เข้ากับรูปแบบการอนุรักษ์ป่าทั้ง 3 รูปแบบได้ ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นรูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย อย่างยั่งยืนต่อไป

3. รูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย พบว่ารูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์จังหวัดเลยทั้ง 3 รูปแบบ ที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์มาแล้วนั้นในการวิเคราะห์เพื่อสร้างรูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์จังหวัดเลยต่อไป ผู้วิจัยจะนำหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ได้นำเสนอมาแล้วในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ หลักสัมมปปธาน 4 และหลักสปปายะ 4 มาร่วมวิเคราะห์เพื่อสร้างเป็นรูปแบบในการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย ดังนี้

3.1 รูปแบบในการอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์จังหวัดเลยตามหลักสัมมปปธาน 4 มีวิธีการดังนี้ 1) สังวรปธาน คือ ความเพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ถูกลำบากใช้เพื่อการคอยดูแลรักษาป่าเป็นความเพียรระวังไม่ให้ป่าไม่ถูกทำลายด้วยการสร้างจิตสำนึกให้เกิดกับคนในชุมชนทุกคน ส่วนในขั้นของการปฏิบัติการณ์นั้น ต้องให้ทุกคนในชุมชนได้เรียนรู้ถึงวิธีการดูแลป่า และเฝ้าระวังไม่เกิดความเสียหายต่อป่าไม้จากสาเหตุต่างๆ เช่น การเพิ่มขึ้นประชากร การขยายเมือง การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ การสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ และด้านความต้องการพื้นที่เพื่อการเกษตรและปศุสัตว์หลักสังวรปธานนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็น



รูปแบบการป้องกัน ด้วยการตรวจตราร่วมกันของหน่วยราชการ วัด ชุมชน เพื่อไม่ให้มีการบุกรุก หากมีการบุกรุกจะต้องมีการแจ้ง ประกาศให้ทราบทั่วกันเพื่อให้ทางการมาจัดการตามกระบวนการทางกฎหมาย เป็นมีวิธีการหยุดยั้ง และป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าไม้ให้ได้รับความเสียหายไปมากเดิมจึงต้องมีการปลูกป่าเพื่อทดแทนป่าไม้ที่เสียไปเพราะสาเหตุดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ด้วยวิธีการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด ราชการ 2) ปทานุชาน คือ การปกป้องคุ้มครอง พบว่า เป็นความเพียรพยายามที่จะทำให้คนในชุมชนเลิกจากการบุกรุกป่าไม้ หรือการทำไร่เลื่อนลอย และสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อป่าไม่ว่า ป่านั้นเป็นแหล่งอาหาร และเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชน จึงจำเป็นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์อยู่คู่กับชุมชนต่อไป ในทางปฏิบัติจะเป็นการละจิตที่เป็นอกุศล คือความโลภ ซึ่งมีอยู่ในจิตใจของตนออกไป โดยอาศัยการพิจารณาเห็นโทษของการทำลายป่าไม่ว่า ถ้าป่าไม้หมดไปจากชุมชน ความเป็นแหล่งอาหาร และแหล่งเรียนรู้ยาสมุนไพร ก็จะหมดตามไปด้วย ปทานุชาน สามารถนำมาเป็นการสร้างมาตรการการลดจำนวนผู้บุกรุกที่ทำควบคู่กันไปกับหลักสังวรปธาน เป็นการระวังความโลภของคนในชุมชนในการบุกรุกป่าไม้เพื่อความต้องที่อยู่อาศัย และที่ทำกินหรือการเลี้ยงสัตว์ และใช้หลักปทานุชานที่นำมาสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อป่าไม้ให้กับคนในชุมชนด้วยวิธีการจัดสรรที่ทำกินให้กับคนในชุมชนที่ไม่มีที่ทำกินโดยการใช้เกณฑ์การจัดสรรที่ทำกินตามประกาศของหน่วยงานภาครัฐ และเน้นเรื่องการปลูกจิตสำนึกที่ดีต่อป่าไม้ให้กับคนในชุมชนอย่าง

ต่อเนื่อง และสอนให้มีความพึงพอใจในการละความโลภ และใช้ความพยายามในความพยายามละจิตที่เป็นอกุศลที่มีต่อป่าไม้ สร้างจิตที่เป็นกุศลให้เกิดกับตนอย่างต่อเนื่องด้วยการรักษาความดีไว้ให้เหมือนเกลือกรักษาความเค็ม 3) ภาวนาปธาน คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น พบว่า หลักภาวนาปธานเป็นการเสริมความมั่นคง และยั่งยืนให้กับป่าไม้ เป็นความเพียรพยายามที่จะกระทำให้ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ด้วยการหาวิธีการปลูกป่า และการรักษาที่ทันสมัยด้วยการนำวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ในทุกกระบวนการ หลักภาวนาปธานเป็นหลักการที่นำมาเสริมรูปแบบการปลูกป่าไม้ ที่ด้วยการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกแผ้วถางจนเป็นพื้นที่เสื่อมโทรม ด้วยวิธีการปลูกต้นไม้ที่โตเร็ว เพื่อเป็นแนวคลุมร่องน้ำเพื่อทำให้เกิดความชุ่มชื้น และความชุ่มชื้นนี้จะป้อนกันไฟป่าไปด้วย และ 4) อนุรักษ์นาปธาน ความเพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่ง พบว่า เป็นการใช้ประโยชน์ที่เกิดความพยายามรักษาป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดจากกระบวนการรักษาป่าไม้ของวัดต้นแบบ 4 วัด คือ 1) วัดถ้ำผาปู่ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง (ธ) 2) วัดป่าห้วยปลาตุก ตำบลนาดอกคำ อำเภอนาดัง (ธ) 3) วัดถ้ำแสงธรรมพรหมาวาส ตำบลเชียงกรม อำเภอปากชม (ม) และ 4) วัดลาดปู่ทรงธรรม ตำบลทาลี อำเภอทาลี (ม) ที่ได้ดำเนินการอนุรักษ์ไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาจนถึงปัจจุบันหลักอนุรักษ์นาปธาน จะนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างรูปแบบการดูแลรักษาป่า ที่จะส่งผลให้ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ต่อไป และในการบำรุงรักษาป่านี้จะมีการ



ปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในชุมชนมีความรักหวงแหนในป่าไม้ที่อยู่ในชุมชนของตนด้วยการรักษาเอาไว้เพื่อเป็นมรดกทางธรรมชาติแก่อนุชนรุ่นต่อไป

3.2 รูปแบบในการอนุรักษ์ป่าไม้ของคณะสงฆ์จังหวัดเลยดังกล่าวมาแล้วนั้นทำให้วัดต้นแบบทั้ง 4 วัด มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และความเป็นป่าที่มีระบบนิเวศที่ดีดั้งเดิมด้วยการสร้างสำนึกที่ดีต่อป่าไม้ด้วยการรักษาดูแลเพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหารและแหล่งเรียนรู้ และเพื่อเสริมการดูแลป่าไม้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนจึงควรนำหลักสัปปายะ 4 มาใช้เพื่อสร้างเป็นรูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะหลักสัปปายะ 4 เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เกิดความสบายใน 4 สถานะ และใช้เป็นแนวทางในการจัดการสภาพแวดล้อมภายในวัดให้คณะสงฆ์จังหวัดเลยได้เป็นอย่างดี ด้วยยึดหลักสัปปายะทั้ง 4 นี้ ไปเป็นกรอบในการบริหารจัดการวัด จากการลงพื้นที่วิจัยทั้ง 4 วัดที่ผู้วิจัยเลือกเป็นวัดต้นแบบ พบว่า มีการจัดการวัดเป็นไปตามกรอบของสัปปายะทั้ง 4 คือ มีการปลูกป่าไม้เพื่อให้เกิดความร่มรื่นน่าอยู่อาศัยเหมาะต่อการประพฤติธรรม เมื่อมีป่าไม้สมบูรณ์แล้วพื้นที่ป่าก็จะเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ไปด้วย การได้มาประพฤติปฏิบัติอยู่ในป่าทำให้จิตสงบร่มเย็นมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อเพื่อนร่วมโลก และสรรพสัตว์ทั้งปวง ดังนั้นการสร้างวัดต้องคำนึงถึงหลักสัปปายะทั้ง 4 ประการนี้สำคัญ ด้วยหลักการจัดการที่ไม่เป็นการเบียดเบียนธรรมชาติ หลักสัปปายะ 4 มีดังนี้ 1) อาวาสสัปปายะ ที่อยู่เป็นที่สบาย คือ

ทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถานรื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งวัดไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนเกินไปมีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นสัดส่วน ยิ่งในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว หากวัดได้มีการปลูกต้นไม้ ให้ร่มเงา ร่มรื่น ดูเป็นธรรมชาติ และอาวาสสัปปายะนี้เป็นผลที่เกิดจากรูปแบบการปลูกป่า 2) อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย เป็นผลที่เกิดจากรูปแบบการปลูกป่าการดูแล และการบำรุงรักษาเพราะการดูแลป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ป่าก็จะเป็นแหล่งอาหารแก่ชุมชน 3) บุคคลสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบาย การดูแลรักษาป่าไม้ที่ได้รับการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีความเป็นกัลยาณมิตรในรูปแบบของ “บวร” คือ บ้าน วัด ราชการ เพราะได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการดูแลรักษาป่าจึงทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป และ 4) ธรรมสัปปายะ ธรรมเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือสถานที่ประพฤติธรรม สิ่งที่จะก่อให้เกิดธรรมสัปปายะ คือ บริเวณวัดร่มรื่น เป็นระเบียบ มีโครงการต้นไม้ปลูกได้ มีสุภาชิตสอนใจปริศนาธรรม คติธรรม

จากการนำหลักพุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นแนวทางในการสร้างรูปแบบเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยการครองตน ครองคน และครองงาน และหลักพุทธจริยศาสตร์นี้ยังสามารถนำมาเป็นแนวทางการพัฒนา และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม เช่น การนำมาเป็นวิถีการในการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อให้เกิดความสมดุลแก่ระบบนิเวศในธรรมชาติต่อไป



5. อภิปรายผลการวิจัย

การทำวิจัยเรื่อง รูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย ได้พบประเด็นที่น่าสนใจหลายประเด็นจึงนำประเด็นที่น่าสนใจเหล่านั้นมาเพื่อการอภิปรายผลดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นกระบวนการที่เกิดจากการมองเห็นทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นทรัพยากรที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ในอดีตเริ่มหมดหายไปจากพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ดังกล่าวมาแล้วนั้นซึ่งมีสาเหตุมาจากความต้องการพื้นที่เพื่อทำการเกษตร และมีการอนุญาตให้ทำสัมปทานป่าไม้ได้อย่างถูกต้องรวมถึงมีการลักลอบตัดไม้หวงห้ามและการบุกรุกเพื่อจับจองที่ทำกินจึงเป็นสาเหตุทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว และส่งผลกระทบต่อสภาพกว้างต่อวิถีวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้นเพื่อเป็นการฟื้นคืนผืนป่าที่มีอยู่อย่างจำกัดให้คงสภาพความสมบูรณ์จึงนำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เอาไว้เพื่อเป็นมรดกทางธรรมชาติแก่ลูกหลานต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับจรัส ลีกา และคณะ (2558, หน้า 534-548) พบว่า การอนุรักษ์ป่าชุมชนได้เกิดขึ้นเพราะมีสาเหตุที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายตัวของเมือง การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ และการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ สิ่งทีกล่าวนี้นี้ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายและรุกรานอาณาเขตของป่าชุมชนทำให้สภาพแวดล้อมเสียความสมดุลของระบบนิเวศ จึงมีการจัดตั้งอาสาสมัครประจำหมู่บ้านเพื่อการเฝ้าระวังไฟและการบุกรุกป่า มีการติดตามประเมินผลกราดำเนินกิจกรรม และโครงการอย่างต่อเนื่องจาก

สาเหตุทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว และส่งผลกระทบต่อสภาพกว้างต่อวิถีวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวนี้ทำให้ชุมชนได้หาวิธีการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าด้วยวิธีการต่างๆ และสิ่งหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เป็นวิธีการป้องกันคือการใช้คติความเชื่อท้องถิ่นมาใช้ร่วมด้วย ซึ่งสอดคล้องกับจรัส ลีกา (2563, หน้า 133-149) พบว่า จากสภาพปัญหาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของคนอีสานเกิดจากคนในชุมชนขาดความเกรงกลัวต่ออำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของป่าชุมชนจึงมีการบุกรุกตัดต้นไม้ทำให้ป่าชุมชนเสื่อมโทรมลงซึ่งมีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร และความต้องการที่ทำกินจึงเป็นสาเหตุให้มีการบุกรุกป่าเพื่อจับจองเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน จึงนำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้ที่อาศัยคติความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณมาเป็นแนวทางการอนุรักษ์ไม้เช่นคติความเชื่อต่อรุกขเทวดา ผีสง นางไม้ต่างๆ ได้มีการบูชาบวงสรวงเพื่อแสดงความกตัญญูต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมเช่น ประเพณีการบวชต้นไม้ การสร้างธนาคารต้นไม้ และการสร้างธนาคารข้าว เป็นต้น มีการเกื้อกูลกันในชุมชนกลายเป็นชุมชนแห่งการพึ่งพา

2. พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักความประพฤติที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อมนุษย์ และสภาพแวดล้อม และพุทธจริยศาสตร์ยังนำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ควบคู่กับกฎหมายบ้านเมืองเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของป่าไม้อย่างยั่งยืนมีหลักสัมมปปธาน 4 มี สังวรปธาน เป็นต้นที่นำมาใช้ในการคอยดูแลรักษาระวังไม่ให้ป่าไม้ถูกทำลายสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างรูปแบบการ



ปลูกป่าไม้ เพราะเป็นวิธีการหยุดยั้ง และป้องกัน ไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรป่าไม้ให้ได้รับความเสียหายด้วยวิธีการการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด ราชการหลักสัมปทาน 4 ยังเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูล ที่ทำให้เกิดสัปปายะ 4 มีอวาสสัปปายะ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับพระคัมภีร์สาราถวิงศ์ (2545) พบว่า หลักสัมปทานเป็นความเพียรโดยชอบโดยมีความหมายว่า เป็นความเพียรที่ต่อเนื่องไม่ยอมลดละ ส่วนความเพียรที่ทำไปอย่างคร่ำครึๆ กลางๆ ทำแล้วหยุดทำ ไม่เรียกว่า สัมปทานแต่ความเพียรที่ทำอย่างต่อเนื่องไม่ลดละเท่านั้นจึง เรียกว่า สัมปทานหลักสังวรปทานที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์นี้จะทำให้เกิด สัปปายะในด้านต่างๆ ตามมา ซึ่งสอดคล้องกับพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2545, หน้า 37) พบว่า สถานที่ที่เป็นสัปปายะเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม แม้ฝนจะตกแดดจะออกไม่ต้องกังวล หรือ สัตว์เลื้อยคลานต่างๆ จะไม่มารบกวน เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมที่จะนั่งปฏิบัติธรรมและจะส่งผล ทำให้มีความปลอดภัยโปร่งเบาสบายตามไปด้วย เมื่อลงมือปฏิบัติธรรม จะช่วยทำให้ใจหยุดนิ่งได้รวดเร็วยิ่งขึ้น และจะมีความเจริญรุดหน้าไป ตามลำดับ เป็นต้น

3. คณะสงฆ์จังหวัดเลยได้มีรูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ 3 รูปแบบ คือ การปลูกป่า การดูแลป่า และบำรุงรักษาป่า โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ซึ่งอาศัยความร่วมมือจาก บ้าน วัด ราชการ (บวร) ได้มีการนำหลักพุทธจริยศาสตร์ 2 หลัก คือ สัมปทาน 4 และหลักสัปปายะ 4 มาเป็นแนวทาง เพื่อสร้างรูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ที่นำไปสู่ความ

ยั่งยืนต่อไปซึ่งสอดคล้องกับพระมหาธนกร กตปุญโญ (ดร.กมลกันต์) (2562) พบว่า การนำหลักสัมปทาน 4 มาใช้ในการดำเนินชีวิตให้รู้ผิดชอบชั่วดีและนำหลักธรรมดังกล่าวนี้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการมีความเพียรในการทำมาหากินด้วยการลดละ และเลิกสิ่งไม่ดีต่างๆ ให้ ออกไปจากตนเอง และสอดคล้องกับอรอำไพ สามขุนทด (2561) พบว่า เป้าหมายในการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม 5 ประการ ได้แก่ 1) เป็นที่ศึกษาและปฏิบัติธรรม 2) ป้องกันอันตราย ป้องกันการรบกวนสอดคล้องกับหลักการออกแบบสภาวะน่าสบาย 3) เป็นไปตามหลักสัปปายะ 4) คุ่มค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมตามหลักการออกแบบที่ยั่งยืน 5) ดูแลรักษาได้คุณลักษณะของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม 5 ประการ ได้แก่ 1) สงัดสงบวิเวก 2) เป็นธรรมชาติ 3) เน้นประโยชน์ใช้สอยสร้างเฉพาะเท่าที่จำเป็นเรียบง่าย 4) รื่นรมย์เป็นรมณียมมีความงาม 5) มีความสมดุล เป็นต้น

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1.1 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในพิธีกรรม และประเพณีในการอนุรักษ์ป่าชุมชนด้วยทฤษฎีญาณวิทยา

1.2 ควรจะทำวิจัยเกี่ยวกับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

1.3 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการจัดการป่าต้นน้ำตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของบ้าน



วัด ราชการ (บวร)

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การทําวิจัยเรื่อง รูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ของคณะสงฆ์จังหวัดเลย ทำให้ผู้วิจัยได้ความรู้จากการทําวิจัยสรุปได้ว่า ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์และมนุษย์ได้ประโยชน์จากป่าโดยตรง

ด้วยการที่ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร เป็นต้น และโดยทางอ้อมป่าไม้ได้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด ทั้งยังรักษาระบบนิเวศทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ การรักษาทรัพยากรป่าไม้ทั้งคงสภาพความอุดมสมบูรณ์จะต้องสร้างจิตสำนึกที่ดีของคนในชุมชนที่จะต้องร่วมกันในการปลูกป่า การดูแลป่า และบำรุงรักษาป่า จึงจะนำไปสู่ความเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืนต่อไป



ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ



เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- จรัส ลีกา และคณะ. (2558). แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน: กรณีศึกษาวัดป่าประชาสรรค์ ตำบลหนองสองห้อง อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น. *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 ระดับนานาชาติ ครั้งที่ 1 พุทธบูรณาการกับการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมให้ยั่งยืน*, 28 มีนาคม 2559, (หน้า 534-548). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- จรัส ลีกา. (2563). การวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของคนอีสาน. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาจุฬาขอนแก่น*, 7(2), 133-149.
- จักรพรรณ วงศ์พรพจน์. (2561). *นิเวศวิทยาเชิงพุทธแนวคิด คุณค่าและการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดขอนแก่น*. (รายงานการวิจัย). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- ธนชาติ มังกิตะ. (2551). *การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรในรูปแบบของป่าชุมชนกรณีศึกษา: บ้านขอใต้ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านขอ อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- เบญจศักดิ์ เจริญมหาวิทยาลัย. (2561). ดอนปู่ตา: ป่าวัฒนธรรมชุมชนภาคอีสานเชื่อมคนสร้างป่า. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 11(2), 2203- 2216.
- พระครูพิพิธธรรม. (2557). *แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท*. (รายงานการวิจัย). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช.
- พระคันธสาราภังค์. (2545). *โพธิปักขิยธรรม*. กรุงเทพฯ: บุญศิริการ.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2545). *แนวความคิดการใช้หลักสัปปายะในคัมภีร์พุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: บลิส พับลิชชิ่ง.
- พระมหาธนกร กตปุญโญ (ดรกมลกันต์). (2562). *พุทธวิธีในการดำเนินการบำบัดผู้เสพยาเสพติดของสถานพักฟื้นวัดถ้ำกระบอก*. (ดุสิตนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.



สำนักงานจังหวัดเลย. (2564). *คำขวัญจังหวัดเลย*. เข้าถึงได้จาก <https://www.2.loe1.go.th/frontpage>
สำนักงานจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้. (2561). *โครงการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2561-2562*.

กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักงานป้องกันรักษาป่าและควบคุมไฟป่า. (2564). *สถิติการกระทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และการเกิดไฟไหม้ป่าปีงบประมาณ 2562*. เข้าถึงได้จาก <https://forest.go.th/content>

องค์การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2564). *ระบบนิเวศ eco system*. เข้าถึงได้จาก https://oer.learn.in.th/search_detail/result/12449#oer_data

อรอำไพ สามขุนทด. (2561). *แนวทางการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม*. (ดุชนินพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนินพนธ์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

